

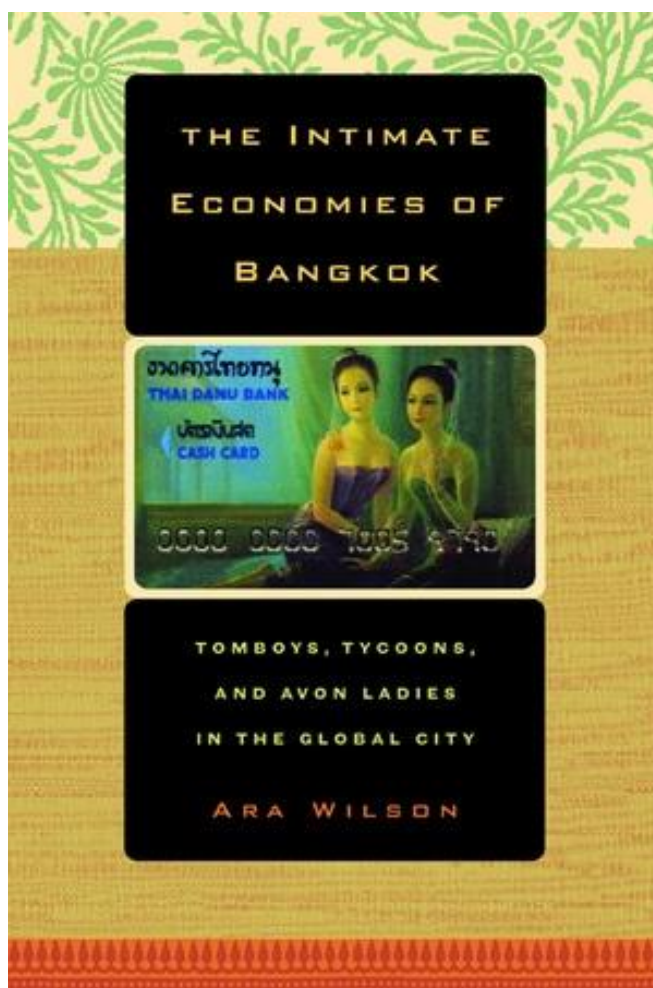
ความสัมพันธ์สองระนาบ: ทุนนิยมโลกบนฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น

1. เกริ่นนำ

การเติบโตของเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ มีความพยายามที่จะอธิบายในหลายแง่หลายมุม ซึ่งมุมหนึ่งที่มีมักจะถูกละเลย คือ การอธิบายบนฐานความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ หนึ่งคือเรื่อง **The intimate economies of Bangkok: tomboys, tycoons, and Avon ladies in the global city** ของ **Ara Wilson**¹ อธิบายการขยายตัวของ การแลกเปลี่ยนทุนนิยมที่มีประสิทธิภาพในสังคมไทย Wilson แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจโลกกับเศรษฐกิจท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กันแทบแยกกันไม่ออก และยังเชื่อมโยงถึงการดำเนินชีวิต งานชิ้นนี้แตกต่างอย่างสำคัญกับงานมานุษยวิทยาเศรษฐกิจโดยทั่วไปที่ส่วนใหญ่จะยึดกับหน่วยของหมู่บ้าน หรือพื้นที่จำกัด ได้เรียงร้อยผู้คนและธุรกิจที่แตกต่างเพื่อให้ใจความเปลี่ยนแปลงในวงกว้าง บนฐานความสัมพันธ์สองรูปแบบ คือ (1) ความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจโลก หรือทุนนิยม ที่สร้างความเติบโตให้เศรษฐกิจไทย (2) ความสัมพันธ์ส่วนตัวในสังคมไทยที่หนุนเสริมให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตไปได้ ทำให้งานชิ้นนี้สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงได้อย่างกว้างขวาง ทั้ง รสนิยม ความรู้สึก การสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายธุรกิจ ตั้งแต่ "tomboys" แรงงาน อารมณ์ (เด็กดิ่ง พนักงาน) พนักงานขายตรง การจัดการธุรกิจในครอบครัว เพื่อที่จะเข้าใจ การเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศไทย โดยใช้กรณีศึกษาวัฒนธรรมของสตรีและการมีส่วนร่วมของผู้คนที่อยู่ในความสัมพันธ์นั้น ๆ เช่น ห้างเซ็นทรัล ห้างสรรพสินค้ามาบุญครอง บริษัท โทรคมนาคม และบริษัทขายตรงแอมเวย์และเอวอน เป็นต้น

---

¹ Wilson, Ara. *The intimate economies of Bangkok: tomboys, tycoons, and Avon ladies in the global city*. Berkeley: University of California Press, 2004.

รูปที่ 1 ปกหนังสือ **The intimate economies of Bangkok: tomboys, tycoons, and Avon ladies in the global city (2004)**

ที่สำคัญงานชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์ มี “เพศ” หรือมีลักษณะเฉพาะเจาะจง ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดด ๆ เช่นการอธิบายเศรษฐศาสตร์ทั่วไปที่มีอธิบายว่าการเกิดขึ้นของทุนนิยมได้อย่างเสรี แต่แท้จริงแล้วทุนนิยมกลับผูกโยงเข้ากับลักษณะเฉพาะบางอย่างของสังคมหนึ่ง ๆ เช่น เพศสภาพ วัฒนธรรมของการก่อดำของทุน² ผ่านการอธิบายเรื่องการขายตรง หรือสินค้าของทอม เป็นต้น

2. ความสัมพันธ์สองระนาบ

ในการอธิบายเศรษฐกิจกระแสหลัก มักให้ความสำคัญกับระบบทุนนิยม ที่ให้ทุกคนสามารถแข่งขันได้ในระบบตลาด และทุกคนมีอิสระที่จะลงทุน ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมหรือทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่ให้เสรีภาพแก่ภาคเอกชนในการเลือกดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

² ดูข้อถกเถียงการก่อดำและการทำงานของทุนในงานของ Mintz, Sidney W. *Sweetness and power: the place of sugar in modern history*. New York: Penguin books, 1986.

เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เศรษฐกิจทรัพย์ต่าง ๆ ที่ตนหา มาได้ มีเสรีภาพในการประกอบธุรกิจ รวมทั้งการเลือกอุปโภคบริโภคสินค้าและบริการ ใช้ระบบ ของการแข่งขันโดยมีราคาและระบบตลาดเป็นกลไกสำคัญในการจัดสรรทรัพยากร รัฐบาลจะไม่ เข้าไปเกี่ยวข้องในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือพุดง่าย ๆ ว่าระบบทุนนิยมมุ่งให้คนแข่งขันกัน ใน ตลาดอย่างเสรี

หลายทศวรรษที่ผ่านมาสังคมไทยได้มุ่งเปิดตลาดแบบเสรีภายใต้ระบบทุนนิยม ดังเห็น จากการเติบโตของห้างเซ็นทรัล ห้างสรรพสินค้ามาบุญครอง บริษัทโทรคมนาคม และบริษัท ขายตรงแอมเวย์และเอวอน ที่พัฒนาภายใต้การเติบโตของระบบทุนนิยมโลก อาทิเช่น ธุรกิจ โทรคมนาคมก็ต้องขายความทันสมัย หรือข่าวสารที่เชื่อมต่อสัมพันธ์กับคนทั้งโลก หรือแอมเวย์ เอวอนเองก็เป็นบริษัทที่มีเครือข่ายระดับโลกไม่มีพรมแดนทางธุรกิจ แม้แต่ธุรกิจ Go-Go-Bar เองก็เป็นธุรกิจที่เติบโตมาพร้อมกับการท่องเที่ยว

ธุรกิจเหล่านี้ล้วนวางอยู่บนฐานของการจัดการสมัยใหม่ เพื่อให้ธุรกิจของตัวเองอยู่ ภายใต้ระบบทุนนิยมที่กำลังขยายตัว เช่น ห้างเซ็นทรัล ที่ขยายสาขาและสร้างความแปลกใหม่ที่ นำระบบราคาสินค้าที่แน่นอน สร้างเป็นตลาดสินค้าขนาดใหญ่ (Mall) ที่มีสินค้าทุกประเภท ให้เลือกซื้อได้ในพื้นที่เดียว หรือห้างมาบุญครอง ได้กลายเป็นพื้นที่ที่เปิดให้คนกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะเพศทางเลือกได้แสดงอัตลักษณ์ที่หลากหลายในพื้นที่ รวมถึงมีสินค้าเฉพาะกลุ่ม เช่น สินค้าของทอม เป็นต้น ซึ่งพื้นที่เปิดและมีสินค้าที่หลากหลายเหล่านี้ไม่อาจพบในโซ่หน่วยที่เป็น ธุรกิจแบบเดิมของไทย

แม้แต่ Go-Go-Bar เองที่เติบโตจากการขยายตัวของการท่องเที่ยวก็ได้จัดการแบบ “ช่องโสมถณี” แบบไทย ที่มีเป้าหมายเพื่อสนองต่อความต้องการทางเพศเท่านั้น แต่ Go-Go-Bar ไม่เป็นแต่ที่ปลดปล่อยทางเพศ แต่ได้ตอบสนองทางอารมณ์อื่น เช่น นั่งดื่ม ฟังเพลง ฯลฯ แม้จะมีการบริการทางเพศแอบแฝงก็ตามที่ แต่พื้นที่ Go-Go-Bar ไม่ได้เป็นพื้นที่ที่ผู้ให้บริการ เป็นฝ่ายจำยอม ไม่สามารถต่อรองได้ ถูกบังคับ ฯลฯ ภายใต้ความสัมพันธ์นี้เธอ/เขาเลือกที่จะ เข้าไปโดยสมัครใจ สามารถเลือกที่จะทำหรือไม่ทำก็ได้ หรือแม้แต่สร้างความสัมพันธ์ระยะยาวกับ แยก ซึ่งต่างจากช่องที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ คือ คนที่เข้าไปส่วนใหญ่ถูกบังคับ

จากลักษณะข้างต้นจะเห็นว่าธุรกิจที่เติบโตในสังคมไทยล้วนสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ ระดับมหภาค หรือระดับโลก ภายใต้ระบบทุนนิยม ที่ทุนไม่มีสัญชาติ ขับเคลื่อนด้วยระบบตลาด ทุกคนสามารถเข้าไปแข่งขันช่วงชิงได้ในเวทีนี้ แม้จะไม่เท่าเทียมก็ตามที่ แล้วแต่ว่าเราอยู่ในฐานะ ไหน ได้เปรียบหรือเสียเปรียบจากการแข่งขันนั้น อย่างไรก็ตาม ระบบทุนนิยมเป็นระบบ เศรษฐกิจระดับมหภาค ที่เชื่อมสัมพันธ์กับระบบโลก เชื่อมร้อยด้วย “ตลาด” แต่ในขณะเดียวกัน การสร้างทุนนิยมหรือธุรกิจในพื้นที่หนึ่ง ๆ ในที่นี้คือ กรุงเทพฯ ก็สัมพันธ์กับวัฒนธรรม เฉพาะถิ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในงานของ Wilson ชี้ให้เราเห็นว่า แม้ระบบทุนนิยมจะเป็นระบบโลกเป็นระบบสากลที่คนมักมองว่าเป็นก้อนเดียวโดยไม่เห็นความแตกต่าง เขาชี้ให้เห็นว่ามันมีลักษณะเฉพาะบางอย่างในท้องถิ่นที่เป็นตัวหนุนเสริมระบบทุนนิยมโลก มีลักษณะร่วมกับงานของ Sidney W. Mintz³ ที่อธิบายว่าระบบทุนนิยมในพื้นที่ต่าง ๆ มีพัฒนาการที่แตกต่างกันโดยเฉพาะระบบทุนนิยมชายขอบ ประเทศไทยก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้

ภายใต้ระบบทุนนิยมโลกที่สากลมีวัฒนธรรมพื้นถิ่นบางอย่างคอยหนุนเสริมทุนนิยมอยู่ เขาใช้วัฒนธรรมในสังคมไทยคือวัฒนธรรมความเห็นหน้าค่าตา หรือพูดได้ว่าส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์⁴ ที่เป็นห่วงโซ่ร้อยรัดสังคมไทย โดยอธิบายผ่านธุรกิจในเครือเซ็นทรัล ที่เกิดจากการเติบโตของระบบวัฒนธรรมกงสี ที่อาศัยครอบครัวในการจัดการบริหารเป็นธุรกิจครอบครัว โดยเริ่มแรกเกิดจากการอาศัยเงินทุนจากเครือญาติและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แม้ภายหลังจะให้คนนอกเข้ามามีส่วนในการบริหาร แต่ตำแหน่งสำคัญก็อยู่ภายใต้สมาชิกในตระกูล

Go-Go-Bar เองแม้จะเป็นธุรกิจที่มีการจัดการแบบใหม่ แต่แรงงานอารมณ์ที่ให้บริการก็สามารถสร้างความสัมพันธ์กับแขกในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ สร้างความสัมพันธ์ที่ยาวนาน เช่น เป็นแฟน เป็นเมียเช่า ฯลฯ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ไม่ได้เกิดในระบบตลาด แต่พัฒนาภายใต้ความสัมพันธ์ส่วนตัว

แม้แต่ธุรกิจขายตรงอย่าง แอมเวย์ เอวอน เองก็ตาม ก็ต้องใช้ผู้หญิงที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นเพศที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน สามารถโน้มน้าวให้ลูกค้าซื้อสินค้าที่น่าเสนอขาย รวมถึงต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่เป็นที่รู้จักมักคุ้น เช่น เป็นเพื่อนที่ทำงาน เป็นญาติ เป็นคนรู้จัก ฯลฯ ถึงจะสามารถขายสินค้าได้ และไม่นับว่าต้องมีเครือข่ายที่กว้างขวางทั้งทางการและไม่เป็นทางการจึงจะสามารถเสนอขายสินค้าได้ การขายตรงไม่ใช่การขายสินค้าที่วางขายทั่วไป แต่เป็น “สินค้าในความสัมพันธ์” ถ้าไม่สัมพันธ์กันก็ขายไม่ได้

ระนาบของความสัมพันธ์ระหว่าง “โลก” และลักษณะเฉพาะ “ท้องถิ่น” จึงเป็นตัวหนุนเสริมให้ทุนขับเคลื่อนได้อธิบาย

3. สรุป

ในที่นี้อาจกล่าวได้ว่าแม้ระบบทุนนิยมโลกจะขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงอย่างไร แต่การพัฒนาการของพื้นที่ก็มีความแตกต่างเฉพาะถิ่น และที่สำคัญคือมีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นเป็นตัวหนุนเสริมให้ระบบทุนนิยมขับเคลื่อนได้ โดยเฉพาะธุรกิจในระดับล่าง เห็นได้จากการศึกษาของ

³ Mintz, Sidney W. *Sweetness and power: the place of sugar in modern history*. New York: Penguin books, 1986.

⁴ ดูเพิ่มเติม, ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, ผู้แต่ง; ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข, พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ผู้แปล. *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ; มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.

Wilson ที่มองว่าระบบทุนนิยมในไทยที่ขับเคลื่อนได้เกิดจาก “ความใกล้ชิด” หรือการเห็นหน้า
 คำตา ไม่ใช่ระบบทุนนิยมในระบบตลาดอย่างเดียว

ฉะนั้นการศึกษาพัฒนาการของทุนนิยมจึงต้องอาศัยบริบทของพื้นที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษา เราไม่อาจมองระบบทุนนิยมในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นก้อนเดียว/เหมือนกันหมด ซึ่งจะ
 ไม่ทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่และที่สำคัญ คือ ถ้าเรามองมันเป็นก้อนเดียว เราจะไม่เห็น
 ความแตกต่างของระบบการยุติคดี และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงเร้นอยู่ในระบบนั้น ๆ

ผู้เขียน

ชัยพงษ์ สำเนียง

ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

เอกสารอ้างอิง

- อคิน ทรัพย์พัฒน์, ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข, พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ผู้แปล. *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์*
 พ.ศ. 2325-2416. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
 2527.
- Mintz, Sidney W. *Sweetness and power: the place of sugar in modern history*. New
 York: Penguin books, 1986.
- Wilson, Ara. *The intimate economies of Bangkok: tomboys, tycoons, and Avon ladies*
in the global city. Berkeley: University of California Press, 2004.